

כתב לה גט ונתנו בחצרו וכתב לה שטר מתנה עליו – קנאתה ומתגרשת בו –
לכאורה מבואר כאן, שקנין חצר מועיל גם כשהחצר והדבר הנקנה על ידו, נקנים שניהם בבת
אחת לקונה. שחצרו ומתנתו באין כאחת. אמנם, הש"ך (ח"מ קצח, ז; רב, ג) כתב שאין קנין חצר אלא
כשהיא כבר קנויה לו מעיקרא. והקשו על כך האחרונים מכמה סוגיות. ואם כי ניתן היה לחלק בין
גט לשאר קנינים (ע' קצוה"ח שם), הקשו גם מסוגיות המדברות בקניני ממון. וב'נתיבות המשפט' (ר"ב)
פרש את דברי הש"ך בענין אחר. אולם בקצות החושן (שם ושם) הביא שכדברי הש"ך הנ"ל נמצא
כבר בשיטה מקובצת.
וע"ע: מחנה אפרים – קנין חצר, יד; דבר אברהם ח"א כא; קהלות יעקב – ב"מ כד.

– משמע מסתימת הדברים, שגם אם עברו ימים רבים לאחר שהניח את הגט בחצרו, תועיל הקנאת
החצר לאשה, שתתגרש בכך. (בית שמואל קלט, כח).
ודנו הפוסקים, אם צריך בדוקא שהבעל יתן את הגט בחצר, שאם לא כן, אין כאן מעשה נתינה
שלו, או שמא מעשה הנתינה קיים בהקנאת החצר עם הגט לאשה, ואין הבדל כלל כיצד הגיע הגט
לחצר קודם לכן.
ובזה רצו הפוסקים למצוא פתרון לשלוח גט לאשה בדואר כשהבעל שוהה במרחקים, (שיש מחמירים
במניו שליח שלא בפניו); האשה תקנה לבעלה חצר השייכת שלה, וישלח הבעל את הגט (בדרך
הדואר), ויצוה שיניחו את הגט בחצרו זו, ואחר כך יקנה לה את החצר באשר הוא שם, ובכך האשה
תתגרש. (חידושי 'צמח צדק'. ויש להעיר מכך שגזרו משום 'חצרה הבאה לאחר מכן' ולא אמרו בפשיטות, גזירה שמא
יקנה לה חצרו באופן שהוא לא הניח את הגט בעצמו, או שהניחו ללא דעת וכוונה כלל, (שבעבד אין זה מצוי) שגם זה
אינו מעשה נתינה – משמע שמועיל בכל גווני).

'בשלמא יד דעבד לא אפשר למקצייה' – כתב רש"י: ששייך העבד במצוות ואינו רשאי לחבל
בו (ע' ב"ק פח). ואם חבל בו יוצא לחירות בראשי אברים – מכאן שאינו רשאי לחבל בו.
וכבר העירו מדברי הרמב"ם (הל' רוצח ב, יב) שרשאי אדם להכות את עבדו. וב'מנחת חינוך' (מט, ט)
כתב 'ובודאי יצא להר"ם דין זה מאיזה מקום ואנחנו לא נדע'. וב'בית יוסף' (ח"מ תכ) תמה על
הרמב"ם והטור, שהרי חייב הוא במצוות. ואכן בשולחן ערוך (שם סעיף ב) סתם 'ואפילו הכה עבד
כנעני – לוקה הוא, שהרי חייב במצוות'. ולא חילק בין עבד שלו לשל חבירו. (וע"ש ב"ח, סמ"ע
ובהגר"א).
וב'אפיקי ים' (ח"ב לט) תמה מכאן על דברי הרמב"ם. ולכאורה יש לחלק בשופי בין הכאה סתם
(שמסתמא לא התירו לעשות כן אלא לצורך עבודה וקבלת עול ומשמעת, שהרי ודאי לא גרע מצער בעלי חיים), לבין
חבלה של ממש, כדהכא שקוצץ ידו. ובלא"ה, הלא הרמב"ם כתב שם בסמוך (הלכה יד) 'לכך נאמר
'בשבט' – שלא נתנה תורה רשות להכותו אלא בשבט ומקל ורצועה וכיוצא בהן ולא בהכאת רציחה'.

דף כב

הערות ובאורים בפשט

'מכר בעל זרעים לבעל עציץ, לא קנה עד שיחזיק בזרעים' – פרש רש"י, שהזרעים נחשבים
כמחוברין, ואינם נקנים אלא בכסף בשטר ובחזקה, כקרקע.
הגרז"ר בענגיס זצ"ל (בה"א לה, ג-ו) שאל מדוע לא יקנה את הזרעים בקנין 'חצר', לפי מה שכתב
ב'שיטה מקובצת' (בבא מציעא ט) שכליו קונים לו לאדם מטעם 'חצר' (וכ"כ בקצוה"ח קצד, ג), אף כאן,

הלא הזרעים מונחים בעציצו?

ולכאורה מוכח מכאן שחצר אינה קונה אלא מטלטלין, אבל קרקע אינה נקנית בקנין 'חצר', וכפי שכתב ב'נתיבות המשפט' (רמא,ג). אולם יש מגדולי האחרונים שכתבו שקרקע נקנית בחצר (ע' שער המלך הל' לולב, ז; תורת חיים ע"ז נג, ועוד. וע' ברכת שמואל סוס"י לג).
ופלפל באורך רב שם לתרץ שיטתם, על פי מה שהוכיח שאין חצר קונה אלא אם החפץ כולו מונח בתוכה, וכיון שהזרעים יונקים ומחוברים לקרקע, דומה הדבר כמי שאין מונחים כולם בחצר. (נקודה זו, שהניקה מחשיבה את הזרעים מחוץ לעציץ, לא הוכיח שם. וכמוכן, דבר מחודש הוא עד למאד. אלא שהקושיא הכריחתי לחדש כן).

(ע"ב) 'הכל כשרין לכתוב את הגט, אפילו חרש שוטה וקטן. האשה כותבת את גיטה... שאין קיום הגט אלא בחותמיו' – נחלקו בגמרא אם משנתנו אליבא דרבי מאיר, ש'עדי חתימה כרתי', ולפי זה, דברי המשנה 'שאיין קיום הגט אלא בחותמיו' מוסבים על כל המשנה, שלא משנה מי כותב את הגט, כי אין הכשרו תלוי אלא בחתימותיו.
ולדעה אחרת, משנתנו אליבא דרבי אלעזר, ומדובר ברישא כשגדול עומד על גביו ומלמדו לכתוב לשמה. ו'שאיין קיום הגט... מתייחס על הסיפא בלבד. ו'חותמיו' – לאו דוקא, אלא עדי המסירה, אלא שהם בדרך כלל החתומים על הגט. (עפ"י רש"י להלן כג. ד"ה והוא וד"ה לענין, ולהלן כו. ד"ה אימא. וע"ש בפני יהושע).

ציונים וראשי פרקים, לעיון

סוגית עציץ וזרעים –

מבואר בסוגיא, שהעציץ נידון כמטלטלין, אולם הזרעים דינם כקרקע, לפי שמחוברים לה על ידי היניקה. ויש מקום להסתפק מה דינה של האדמה עצמה שבעציץ, האם היא נחשבת מחוברת לקרקע או לא. (נפקותא אפשרית: האם מותר לחרוש בה בשביעית? שמא רק לענין הגידולין החשיבום מחוברים לקרקע מצד היניקה, כלענין הפקר, קדושת שביעית וביעור וכו', אבל לענין עבודת הארץ, כיון שאין האדמה מצד עצמה יונקת (לכאורה), אולי אינה נחשבת מחוברת לקרקע).

בשאלה זו האריך לדון הגר"ש ז' אויערבך שליט"א (מנחת שלמה' מ), והביא ראיות לכאן ולכאן. וסוף דבריו שיש לנקוט שדין האדמה כקרקע, (ואפילו לפני שזרעו בה זרעים), אף כי סיים שהדבר צריך הכרע, שיש גם ראיות לצד השני, כאמור.
בתוך דיונו הרחב, ישנן כמה נקודות השייכות לפשט סוגיתנו:

א. גם אם דין העפר כמטלטלין (כדעת הגר"י מקוטנא, שהביא ב'מנחת שלמה' שם), מועילה 'חזקה' בזרעים על ידי שניכש או עדר באדמה, כמו שכתב כאן רש"י, ואף על פי שבגוף הדבר המחובר לא עשה מאומה. כיון שמכל מקום מתקן הוא בכך את הזרעים, ונחשב הדבר ל'חזקה'. וזה שאמרו 'החזיק בעציץ אף עציץ לא קנה' צריך לומר שמדובר שעשה תיקון בגוף העציץ, באופן שאינו מועיל כלל לזרעים.

ב. חילוק הגמרא 'בדאשרוש כולי עלמא לא פליגי, כי פליגי בדלא אשרוש', פרש רש"י, 'בדאשרוש – חוץ לנקב, בתוך קרקע ארץ ישראל'. לכאורה לא מובן חילוק זה אלא אם נאמר שדין האדמה שבעציץ כמטלטלין, אבל אם דינה כקרקע, מה אכפת לנו אם השרשים יצאו מן הנקב אם לאו, הלא האדמה שבעציץ גופה נידונת כקרקע ארץ ישראל? (וע"ש שלא תרץ למסקנתו על שאלה זו. ומצאתי בהגהות 'מים חיים' (לרבי חזקיה די סילוא, בעל ה'פרי חדש') שאכן כתב לפרש שיטת הרמב"ם 'דאשרוש' ולא אשרוש' היינו בעציץ עצמו. ומדבריו (וכך נקט בהנחה פשוטה) נמצינו למדים שיש לדון את האדמה שבעציץ כמחוברת.

ולכן, כל שהשרישו הזרעים, כולי עלמא לא פליגי שנידונים כגידולי הארץ. ואולי י"ל בשיטת רש"י, שכיון שזה שאדמת העציץ תחשב כקרקע, זהו רק מכח היניקה, א"כ כמו שלרבא יניקה לבד לא מועילה להיב במצוות התלויות בארץ, דאולינן בתר נופו ולא בתר נקבו, הוא הדין כדי שייחשב שמקום גידולו של הצמח בארץ (ע' ב'חידושי הגר"ח על הש"ס), צריך שיהא גדל בקרקע שבארץ ישראל ממש, ולא די בחיבור אדמה ע"י יניקה. משא"כ כשדנים על דיני האדמה עצמה (כלענין חרישה בשביעית) יש מקום לדונה כמחוברת לקרקע שלמטה, מצד יניקתה. לעצמה הועילה יניקתה ולא לגידולים).

'בדאשרוש כולי עלמא לא פליגי, כי פליגי בדלא אשרוש. ובדאשרוש לא פליגי?...' – הדין כאן, אם נחלקו בדאשרוש, הוא רק כשהשורשים בלבד בארץ, אבל הצמח כולו, במקום פטור. ועל זה אמרו שכולם מודים שהולכים אחר השורש, ושאלו משני מקומות ותרצו. אולם אילן שגועו ועיקרו בארץ ונופו נוטה לחו"ל, משנה מפורשת היא (מעשרות ג, י) שדינו כגדל בארץ. ועל כך לא דנו כאן כלל. (שבט הלוי ח"ב קפו. ותמה על דברי החו"א (ערלה ב, ג) שכתב שאכן הנידון כאן הוא המקרה שבמשנה, אלא שלא נמנעו בגמרא מלפרש הדבר. אך נ"ל לכאורה שדברי החו"א מוכרחים, שהרי כשהזרעים השרישו דרך הנקב, ממילא עיקר הצמח הגדל בעציץ, גם הוא נידון כגדל בקרקע שבארץ ישראל, ורק נופו נוטה לחו"ל. ונידון זה קשור לשאלה שלמעלה, אם האדמה שבעציץ נחשבת כארץ שלמטה).

'אילן מקצתו בארץ ומקצתו בחוצה לארץ...' – בחידושי הגר"ח על הרמב"ם (הל' תרומות א, כב –ב) הוכיח מכאן שאף לשיטת הרמב"ם שפירות הארץ שיצאו לחו"ל פטורין מן התרומה, אין זה אמור (עכ"פ להפקיע מהפירות לגמרי דין מעשר) בהבאת 'שליש-גידול' של הפירות. שהרי כאן הפירות שבצד חוצה לארץ, הביאו שלישי (שהוא הזמן שנכנסו לכלל חיוב מעשר) כשהיו בחו"ל. והאריך שם בהסברת יסוד הדברים.

ואמנם, בהגהות 'מים חיים' כאן כבר הרגיש בדבר, ונראה מדבריו שכיון שהפירות מחוברים לאילן, ומקצת האילן מחובר לארץ, נחלקו בזה גופא, אם הפירות נידונים כמי שיצאו חוץ, או שמא נחשבים כמזנוחים בארץ ישראל, מפני חיבורם ויניקתם מהארץ.

ומה שלא דנו בדבר מצד 'זה וזה גורם – מותר' (לשיטת הראשונים שאומרים כן אף ב'דבר שיש לו מתירין) – עמד על כך בספר 'שערי ישר' (שער ג, סוף פרק כה), ויצא לחדש שבאיסור טבל לא שייך 'זה וזה גורם', שיש בדבר צד משפטי ולא ענין של איסור והתר גרידא, כי התורה זיכתה לשבט הלוי (או לעניים) חלק מסוים מן הגדל בארץ, ומפאת זכות זו שיש להם, חל איסור טבל. והוכיח שבענינים משפטיים, שבין אדם לחברו, גם אם יהיה מצב של 'זה וזה גורם', לא ניגרע בכך זכות ובעלות של שני הצדדים.

דף כג

'והוא שהיה גדול עומד על גביו' – כתבו הרבה אחרונים, שפשוט הדבר שאין מועיל 'גדול עומד על גביו' אלא כאן ובכל כיו"ב, אבל קנינים, גירושין וקדושין, לא יועילו בחש"ו גם אם יעמוד בן דעת על גביהם וילמדם. (וכבר העירו מדברי הירושלמי ריש תרומות, והסבירו שהמדובר שם לענין קידוש מי חטאת, ולא קידושי אשה. ועוד הסברים) ובהגדרת החילוק, נאמרו סגנונות שונים: יש לחלק בין 'דעת ורצון' ל'כוונה'; בין חלזיות שעיקרן המעשה, והמחשבה של האדם אינה אלא תנאי צדדי, ובין אותן שעיקרן נפעלות ע"י מחשבתו ורצונו; בין דברים שאין טעונים אלא מחשבה ביחס להווה (ככוונת לשמה), לדברים שצריך האדם שיקול לטווח רחוק. (עפ"י בית מאיר אה"ע קכא; שו"ת חתם סופר אה"ע קנ; ישועות